

Nicole Dołowy–Rybińska¹
(Warszawa)

Maciej Mętrak²
(Warszawa)

Metodologiczne i teoretyczne wyzwania badań nad żywotnością etnolingwistyczną grup posługujących się językami kolateralnymi w Polsce

Słowa kluczowe: żywotność etnolingwistyczna, języki kolateralne, język a dialekt, kwestionariusz, różnorodność językowa

Keywords: ethnolinguistic vitality, collateral languages, language vs. dialect, questionnaire, linguistic diversity

Badania żywotności etnolingwistycznej grup mniejszościowych mają długą, kilkudziesięcioletnią już tradycję. Niemniej jednak, wraz z ciągłym rozwojem tego nurtu w badaniach oraz poszukiwaniem coraz to nowych obszarów zastosowania tej metody, pojawiają się problemy i wyzwania, przed którymi stają kolejni badacze i badaczki. Przed takimi wyzwaniami stanęliśmy również my w związku z realizacją grantu badawczego „Różnorodność językowa w Polsce: języki kolateralne, działania na rzecz języków i konceptualizacja tożsamości zbiorowej” (NCN Sonata Bis, 2021–2026), którego część poświęcona jest właśnie badaniu (etno)lingwistycznej żywotności grup posługujących się językami kolateralnymi w Polsce. Badania w ramach grantu prowadzone są w ośmioosobowym zespole badawczym w pięciu regionach: na Kaszubach, Mazurach, Podhalu, Podlasiu i Śląsku.

Grupy związane z językami kolateralnymi są bardzo zróżnicowane pod względem stopnia kodyfikacji poszczególnych kodów, powszechności ich używania, a także świadomości kulturowej i językowej posługujących się nimi osób. W niektórych miejscach język jest w zaniku i trudno

¹ ORCID 0000-0001-7256-8226

² ORCID 0000-0002-5285-4580

odnaleźć jego użytkowników; w innych osoby mówiące posługujące się daną odmianą nie koniecznie (bądź nie wszyscy) identyfikują się jako wspólnota z innymi użytkownikami tego języka; w części z badanych obszarów odmiana językowa, z którą grupa się utożsamia, postrzegana jest jako odrębny język, gdzie indziej zaś jako regionalna odmiana języka polskiego; niekiedy świadomość odrębności językowej bądź kulturowej pojawia się stopniowo, wraz z działaniami na rzecz zachowania i/lub rewitalizacji tych języków, podejmowanymi przez lokalnych aktywistów. Co więcej, wybrane grupy różnią się liczebnością użytkowników i potencjalnych użytkowników języków, ich osobistą historią i przeżyciami związanymi z używaniem danej odmiany językowej – w tym doświadczeniami negatywnymi, powodującymi traumę językową.

Wybór tak zróżnicowanych grup, dla których cechą wspólną jest zamieszkiwanie na terenie Polski (a więc m.in. podleganie polskiej legislacji) oraz niedookreślony status ich języków, stanowi zatem duże wyzwanie metodologiczne. Przede wszystkim należy stworzyć narzędzie badania żywotności etnolingwistycznej (kwestionariusz), które będzie na tyle elastyczne, by objąć tak różne sytuacje językowe. Jednocześnie kwestionariusz powinien być wspólny dla wszystkich grup, by umożliwić daleko idące porównanie. Celem naszego badania jest bowiem z jednej strony poznanie stanu zachowania każdego z badanych języków kolateralnych w Polsce, zorientowanie się w praktykach językowych mieszkańców danych regionów, oszacowanie stanu przekazu międzypokoleniowego tych języków oraz stopnia tworzenia zbiorowej tożsamości; z drugiej zaś strony zastosowana w projekcie perspektywa komparatystyczna pozwoli na wyciągnięcie wniosków dotyczących różnorodności językowej w Polsce oraz wpływających na nią czynników. Decydując się na użycie w niniejszym tekście pojęć funkcjonujących w dyskursie socjolingwistycznym, nie staramy się, rzecz jasna, podważać ustaleń dialektologii, opartych na obiektywnie istniejących różnicach między poszczególnymi odmianami językowymi, ani nie kwestionujemy genetycznej bliskości opisywanych odmian z językami standardowymi. Terminu 'język', często intuicyjnie utożsamianego z 'językiem literackim' używamy tu w jego najszerszym rozumieniu, jako „[s]ystem znaków (prymarnie dźwiękowych, wtórnie pisanych i in.) służący do porozumiewania się w danej społeczności” (Połański, 2003: 269).

W niniejszym artykule koncentrujemy się przede wszystkim na omówieniu tych wyzwań metodologicznych związanych z badaniem żywotności etnolingwistycznej, które stają się istotne przy badaniu odmian językowych o nieuregulowanym statusie prawnym, a zwłaszcza tych, które należą do tej samej rodziny językowej, co język dominujący. To podobieństwo

wynikające z bliskości językowej w połączeniu z brakiem lub ograniczonymi działaniami tożsamościotwórczymi, powoduje, że są one często postrzegane jako „gwary” lub „dialekty” języka dominującego. Ma to konsekwencje dla ich rozwoju, statusu, świadomości językowej ich użytkowników, a także dla żywotności językowej.

Języki kolateralne – języki kontestowane

Dyskusje nad uznawaniem danej odmiany językowej za język bądź traktowaniem go jako dialektu, toczące się zarówno w przestrzeni naukowej, jak i publicznej, wyraźnie pokazują, że rozróżnienie to opiera się na dość arbitralnych przesłankach (zob. Mętrak 2021). Rozróżnienie pomiędzy językiem a dialektem zdaje się być niewartościujące i zdroworozsądkowe (zob. Kamusella 2016), jednak to, co nazywane jest językiem jest zawsze odbierane jako nadrzędna jednostka, podczas gdy „dialekt” ma status podrzędny (zob. Haugen 1966). Dobrze opisali to dialektolodzy Jake K. Chambers i Peter Trudgill (1998: 3):

Oczywiście, w powszechnym użyciu dialekt jest formą podrzędną, o niskim statusie, często większą formą języka, ogólnie kojarzoną z chłopami, klasą robotniczą bądź innymi grupami pozbawionymi prestiżu. (...) Do tego, dialekty są też często uważane za pewnego rodzaju (często błędne) odstępstwo od normy: jako aberracje poprawnej lub standardowej formy języka³. (Chambers, Trudgill 1998: 3)

Uwagę zwracają takie elementy powyższej definicji jak „oczywiście”, „w powszechnym użyciu”, czy „są uważane”. Wskazują one, że to nie odmiana językowa jako taka jest podrzędna w stosunku do języka dominującego, ale że hierarchia ta – jak wszystkie ideologie językowe – odzwierciedla relacje władzy. Niska pozycja niektórych odmian językowych, ich negatywna ocena czy umniejszanie wartości posługujących się nimi społeczności warunkowane są czynnikami społeczno-politycznymi (Bourdieu 1991; Schieffelin, Woolard, Kroskryty 1998).

Zauważenie tych zależności pozwala na obserwację konsekwencji takich klasyfikacji. Odzwierciedlają się one w postrzeganiu własnego języka przez jego użytkowników, a także stosunku społeczeństwa zewnętrznego, co nie pozostaje bez wpływu na konkretne praktyki językowe (Adler 2021). Ponieważ właśnie te zależności i procesy językowo-społeczne chcemy

³ Ten i kolejne cytaty z prac anglojęzycznych podane są w przekładzie własnym autorów niniejszego artykułu.

w naszym projekcie, uchwycić, opozycja „język” – „dialekt” znajduje się w centrum naszych refleksji.

W naszym projekcie badawczym zdecydowaliśmy się używać określenia „języki kolateralne” (zob. Wicherkiewicz 2014: 89–91) w odniesieniu do odmian językowych genetycznie bliskich językowi dominującemu, używanych przez określone grupy, które na przestrzeni dziejów nie zyskały niezależności politycznej (bądź ją utraciły) i które w różnym zakresie identyfikują się jako odrębne zbiorowości. Ich języki z racji podobieństwa do języka państwowego lub dominującego oraz dużego wewnętrznego zróżnicowania nie były skodyfikowane. W niektórych sytuacjach procesy ich kodyfikacji i standaryzacji dokonują się obecnie i często towarzyszą im ożywione debaty ideologiczne (zob. Dołowy–Rybińska, Mętrak, w druku). Tym niemniej, odmiany te używane są przede wszystkim w formie mówionej, co pogłębia poczucie ich niższej pozycji względem języków funkcjonujących w piśmie. Pojęcie „języki kolateralne” zwalnia nas z konieczności poszukiwania innych, często wartościująco nacechowanych terminów używanych do opisywania oficjalnie nie uznawanych odmian językowych. W związku ze skupieniem się głównie na odmianach nieustandaryzowanych, o świeżej i często ograniczonej obecności w piśmie i druku, mniej istotne jest dla naszych badań kryterium piśmienności, na które w europejskim dyskursie dotyczącym mniejszości zazwyczaj kładziony jest bardzo duży nacisk (por. Stęplewski 2019: 79–84). Tym samym, pomimo osadzenia w słowiańskim kontekście, nie odnosimy się do popularnego w slawistycznej refleksji nad mniejszościami językowymi pojęcia ‘mikrojęzyk literacki’.

Określenie „kolateralność” opiera się na rozróżnieniu na *Dachsprachen* (języki parasolowe, dosł. „dachowe”), *Abstandsprachen* (języki przez dystans) i *Ausbausprachen* (języki przez rozwój) zaproponowanym przez niemieckiego socjolingwistę Heinza Klossa (1967) do analizy języków pograniczy na których występuje dyglosja. Rozróżnienie to umożliwia zastosowanie dwóch perspektyw patrzenia na języki: strukturalnej i społecznej, dzięki którym widoczne jest, że języki nie są zastygłymi, niezmiennymi obiektami, lecz procesami zależnymi od sytuacji społecznej i politycznej.

Pojęcie *Abstandsprachen* odnosi się do odległości formalnej do języka dominującego (*Dachsprache*). Odległość ta mierzona jest za pomocą badań wzajemnego podobieństwa języków, np. obliczanej z wykorzystaniem odległości Levenshteina (zob. Gooskens 2007). *Ausbausprachen* obejmują te odmiany językowe, które zyskały stopniowo pozycję i zaczęły być używane w wielu różnych domenach życia publicznego. Jednak nawet ta klasyfikacja nie jest wolna od subiektywnej oceny, opartej na ideologicznych

przesłankach. Już samo określenie, jak duży powinien być dystans między jedną odmianą językową a drugą, żeby daną formę móc nazwać „odrębnym językiem”, nie jest obiektywne. Co więcej, ocena wyłącznie na podstawie odległości językowej wpisuje się w „teleologiczną” wizję funkcjonowania języków opartą na przekonaniu, że istnieje jakaś ostateczna i trwała klasyfikacja językoznawcza, w której nie ma miejsca na nowe byty (zob. Czesak 2015: 73) bądź w której istniejące byty nie zmieniają swojej formy. Języki w takiej wizji stają się „zastygłymi” obiektami, na które procesy społeczne nie mają wpływu.

Z kolei myślenie o językach w kategorii *Ausbau* umacnia filozofię wybiórczej ochrony różnorodności językowej – uznania i otaczania ochroną jedynie tych odmian językowych, których użytkownikom udało się już wprowadzić własne języki do różnych domen, przy czym większość publicznych domen użycia języków (np. nauka w szkołach czy dwujęzyczność w użyciu oficjalnym) zastrzeżona jest dla już uznanych języków. Pojawia się tu mechanizm „błędnego koła” opisany przez Marco Tamburellego (2021): danej odmianie językowej nie nadaje się prawnie statusu języka (mniejszościowego bądź regionalnego), powołując się na opinię językoznawców, którzy uznają tę odmianę za dialekt języka dominującego (zarówno z pozycji *Abstand*, jako zbyt bliski języka dominującego, jak i z pozycji *Ausbau*, jako nie dość szeroko używany w życiu publicznym). Wynikający z takiego podejścia brak uznania danej formy za język utrudnia jej społeczno-polityczny rozwój, a w konsekwencji – uznanie za „dojrzały” język z pozycji *Ausbau*. Warto w tym miejscu zauważyć, że w slawistycznej debacie dotyczącej języków mniejszości refleksję nad podobnym problemem odnaleźć można w pracach Ewy Siatkowskiej z końca lat 80. XX wieku. Badaczka, odwołując się do historii rozwoju „dużych” słowiańskich języków literackich, zwraca uwagę na problem leżący w synchronicznym patrzeniu na słowiańskie „mikrojęzyki”. Przyjmowanie stanu danego języka w momencie opisu jako niezmiennego nie uwzględnia bowiem jego dotychczasowej historii rozwoju i perspektyw na przyszłość, które ujawniają się w ujęciu diachronicznym. Szereg czynników umożliwiających wyodrębnienie się nowego języka ma hierarchiczny i stopniowy charakter (Siatkowska 2000: 507–508), a wystąpienie jednego z nich (np. stworzenie powszechnie akceptowanego standardu) otwiera drogę dla kolejnych.

Żeby zrozumieć sytuację języków kolateralnych i wynikające z niej konsekwencje dla etnolingwistycznej witalności, warto sięgnąć po pojęcie ‘języków kontestowanych’ (*contested languages*), rozpowszechnione w naukowym świecie przez Marco Tamburellego i Mauro Tosco (2021). Według badaczy, „języki kontestowane są zazwyczaj wymieniane

w międzynarodowych katalogach i atlasach (...), nie uzyskały jednak odpowiedniego stopnia oficjalnego rozpoznania w państwach, w których są używane” (Tamburelli, Tosco 2021). W konsekwencji, niezależnie od ich oddalenia od języka dominującego, a także używania w różnych domenach życia, określane są jako „gwary” (*patois*) lub „dialekty” języka państwowego. Co więcej, w związku z ich kwestionowanym statusem, są zazwyczaj ignorowane zarówno w pracach poświęconych językom mniejszościowym i regionalnym, jak i w planach ochrony języków.

Niechć grupy większościowej i reprezentujących ją prawodawców do uznania odrębności pokrewnych językowo i etnicznie grup mniejszościowych rozpatrywać można w świetle koncepcji „lęku przed niezupełnością”, sformułowanej przez amerykańsko-indyjskiego antropologa kultury Arjuna Appaduraia (2009: 17–19). O ile jednak w analizowanych przez niego przypadkach dążenie do homogeniczności społeczeństwa prowadzi do otwartego prześladowania i przemocy międzyetnicznej, w sytuacji języków kolateralnych często mamy do czynienia z bardziej „miękką” formą dyskryminacji. Przejawia się ona w zjawisku, które nazwać można inkluzywną nietolerancją: grupa mniejszościowa jest siłą włączana do dominującej, a różnice między nimi negowane przez przedstawicieli większości, pomimo deklarowanej przez członków grupy mniejszościowej woli i ich odrębnej tożsamości językowej lub etnicznej (por. Mętrak 2018: 10–11).

Ochrona różnorodności językowej w Europie a status języków

Według danych FUEN (Federacyjnej Unii Europejskich Narodowości) co siódmy Europejczyk jest członkiem mniejszości etnicznej, nie bez podstaw można więc za byłym przewodniczącym Komisji Europejskiej Romano Prodim nazwać Europę „unią mniejszości” (Hansen 2009: 6). Wspólnota europejska od początku istnienia deklaruje poszanowanie dla różnorodności, także językowej, a jej ochrona w Europie jest jednym z często deklarowanych zadań dzisiejszej Unii Europejskiej. Ustalająca najważniejsze prawa obywateli państw UE *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, podpisana w grudniu 2007 r., stwierdza między innymi, że „Zakazana jest wszelka dyskryminacja w szczególności ze względu na (...) język, (...) przynależność do mniejszości narodowej (...)” (Art. 21), a „Unia szanuje różnorodność kulturową, religijną i językową” (Art. 22). W praktyce UE nie tylko wspiera różne programy, instytucje oraz sieci badaczy i praktyków, działających na rzecz języków mniejszościowych, ale prowadzi także różnego rodzaju kampanie poświęcone podnoszeniu świadomości na temat wielojęzyczności i różnorodności kulturowej i językowej Europy.

Większość państw europejskich, w tym Polska, wspiera uznawane na swoim terytorium języki autochtoniczne. Języki mniejszościowe i regionalne otoczone są ochroną w ramach wewnątrzpaństwowych aktów prawnych, takich jak *Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* oraz międzynarodowych konwencji, takich jak *Europejska Karta języków regionalnych lub mniejszościowych*, która weszła w życie w 1998 roku i została ratyfikowana przez Polskę w 2009 roku. W obu tych dokumentach objęta ochroną jest jedynie niewielka część z używanych w Polsce czy Europie języków.

Odmiany językowe zaklasyfikowane przez różne ciała decyzyjne jako dialekty prawie nigdy nie są wymieniane w debatach na temat zalet wielojęzyczności i konieczności ochrony różnorodności językowej w Europie. Dzieje się tak już na poziomie definicji. W *Europejskiej Karcie języków regionalnych lub mniejszościowych*, której zapisy obejmują jedynie języki wskazane – a więc już rozpoznane – przez poszczególne państwa, pojawia się definicja „języków regionalnych lub mniejszościowych”. Są to te języki, które:

[S]ą tradycyjnie używane na określonym terytorium państwa przez obywateli tego państwa tworzących grupę mniejszą liczebnie od pozostałej części ludności tego państwa, różnią się od oficjalnego języka (języków) tego państwa (...) nie obejmuje to ani **dialektów oficjalnego języka (języków) tego państwa**, ani języków migrantów.

Polska *Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* powieliła ten zapis. W konsekwencji jedynie użytkownicy uznawanych na terytorium danego państwa języków mają prawo posługiwać się nimi w życiu publicznym, mediach czy w szkole.

Nieuznane formy, zarówno te postrzegane jako odrębne języki, jak i te traktowane jako dialekty języka państwowego, rzadko otrzymują jakiegokolwiek wsparcie instytucjonalne i finansowe⁴. Co więcej, ich użytkownicy napotykają różne przeszkody – społeczne, kulturowe i polityczne – używając ich w przestrzeni publicznej lub domagając się uznania dla tych języków. Droga do uznania języków – jak pokazaliśmy w wyżej – jest trudna, zaś dowodzenie przez osoby z językiem związane, że zasługuje on

⁴ W przypadku Polski, odmiany regionalne języka państwowego chronione są na mocy Art. 3. *Ustawy z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim*, który wśród zadań ochrony języka polskiego zawiera również „upowszechnianie szacunku do regionalizmów i gwar i przeciwdziałanie ich zanikowi”.

na uznanie, często kończy się stwierdzeniem, że nie jest to możliwe, gdyż dana odmiana nie jest językiem a jedynie dialektem języka państwowego lub innego języka dominującego⁵.

Nazywanie języka dialektem zwalnia więc państwo z obowiązku jakiegokolwiek wsparcia dla wielu odmian językowych funkcjonujących na jego terytorium i ich użytkowników. Nierozpoznane języki nie są objęte ochroną i są niewidoczne w przestrzeni publicznej, co ma to wpływ na postawy ludzi wobec tych języków (Trudgill 1992). Opierając się na tych wszystkich przesłankach, podjęliśmy świadomą, choć z punktu widzenia wielu językoznawców i dialektologów kontrowersyjną decyzję, by wszystkie odmiany językowe badanych przez nas grup nazywać „językami” – choć oficjalnie mianem języka (regionalnego) cieszy się jedynie kaszubski.

We współczesnej socjolingwistyce postrzega się języki jako „wynalezienie”, a wraz ze zbiorową tożsamością użytkowników jako „skonstruowane” (Martin-Jones, Blackledge, Creese 2012). Takie myślenie o językach jest jednak nieustannie konfrontowane, także w badaniach i dyskursach naukowych, z ideologią językową „jeden naród – jeden język”, opartą na dziewiętnastowiecznym postrzeganiu narodów jako organicznych twórców posiadających wyróżniający, przypisany im ich język. Ideologia ta – której w naszych badaniach chcemy się przeciwstawić – jest ściśle powiązana z doktryną homogeniczności i jednojęzyczności (Blommaert, Verschueren 1998). Przekroczenie tych ideologii, które odcisnęły piętno tak na badaniach, jak i na użytkownikach języków, stanowi jednak wielkie wyzwanie metodologiczne: jak pytać o języki, jeśli często sami ich użytkownicy nie traktują ich jako odrębnych od języka dominującego, a jedynie uznają je za jego odmiany, w mniemaniu posługujących się nimi osób często uważane za zniekształcone? Czy respondenci będą wiedzieli, o jaki język pytającym chodzi? I wreszcie: jak pytać o zbiorową tożsamość jako powiązaną z językiem, jeśli bywa ona nieuświadomiona? Na ile granice etniczne jako oparte na poczuciu odrębności, odmienności od innych (Barth 2004), zostały wykształcone i jak powiązać ten proces z działaniami podejmowanymi przez aktywistów językowych wobec tych języków? Wszystkie te kwestie, i wiele pokrewnych, powiązanych z nimi zagadnień, musieliśmy wziąć

⁵ W ciągu ostatnich lat podejmowane były kolejne nieudane próby wpisania do *Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* języków śląskiego i wilamowskiego jako języków regionalnych (zob. Jaroszewicz 2019, Mętrak 2021). Najbardziej aktualne studium polskiego prawodawstwa dotyczącego języków mniejszościowych, ze szczególnym uwzględnieniem języka kaszubskiego oraz nieuznanych śląskiego i wilamowskiego, znaleźć można także w artykule prawniczki Agnieszki Skóry (2021).

pod uwagę, tworząc zarys kwestionariusza (etno)lingwistycznej witalności grup posługujących się językami kolateralnymi w Polsce.

Badania żywotności etnolingwistycznej – inspiracje teoretyczne projektu

Badanie żywotności etnolingwistycznej ma na celu zrozumienie sytuacji oraz przewidywanie możliwych skutków aktywności danej grupy w kontekście relacji mniejszość–większość. Jest to badanie szerszego kontekstu relacji międzykulturowych i międzygrupowych, ze szczególnym uwzględnieniem roli języka jako składnika tożsamości. Koncepcja żywotności etnolingwistycznej, stworzona w latach 70. XX wieku przez zespół psychologa społecznego Howarda Gilesa (Giles, Bourhis, Taylor 1977), okazała się bardzo nośna i przez lata była przywoływana i udoskonalana przez badaczy i badaczki z zakresu psychologii społecznej, badań nad komunikacją, socjolingwistyki, antropologii i akwizycji języka (zob. m.in. Olko et al. 2020).

Koncepcja ta czerpie inspiracje z teorii relacji międzygrupowych (Tajfel 1978), mówiącej o tym, że jednostki dążą do uzyskania pozytywnej tożsamości w społeczeństwie. Pozytywna tożsamość jest łatwiej osiągalna dla osób identyfikujących się z grupą dominującą – o silniejszej pozycji – niż z mniejszościową, która rzadko obdarzona jest prestiżem, a tym bardziej sprawczością polityczną. W nawiązaniu do relacyjnej teorii etniczności, zaproponowanej przez norweskiego antropologa Fredrika Bartha (2004), ukazującej granice etniczne jako ujawniające się wyłącznie w kontakcie z innymi grupami, można powiedzieć, że osoby należące do grupy mniejszościowej stosują dwie podstawowe strategie zachowania. Zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i zbiorowym mogą bądź asymilować się z grupą dominującą (poddają się i porzucają własną tożsamość), bądź też zmobilizować się jako grupa. To drugie działanie oparte jest na przekonaniu, że zmiana własnej pozycji, prestiżu grupy, lub jej sprawczości, jest pożądana i możliwa. Wychodząc poza podstawy teorii relacji międzygrupowych, należy stwierdzić, że w takiej sytuacji redefiniowaniu podlegać mogą te cechy zbiorowe (w tym cechy językowe), które w wyniku działania relacji władzy (Bourdieu 1991) oraz ideologii językowych (Dołowy–Rybińska 2017) uznawane były za negatywne. Tym samym językowe cechy wyróżniające daną grupę, nazywane pejoratywnie np. „chłopską mową”, „zaciąganiem”, czy „dziwną wymową”, mogą być stopniowo, choć nie bez trudności, przekuwane w cechy pozytywne, stanowiące o wyjątkowości danej grupy. Na tej podstawie mogą tworzyć się nowe wymiary tożsamości grupowej,

oparte na dystynktywnych cechach coraz wyraźniej odróżniających jedną grupę od drugiej (np. tworzenie standardu językowego).

Drugą inspiracją teorii żywotności etnolingwistycznej jest teoria akomodacji komunikacji, także stworzona przez Howarda Gilesa (zob. Giles, Coupland, Coupland 1991). Teoria ta – w największym skrócie – dowodzi, że ludzie dopasowują swoją mowę (sposób wyrażania się, styl i gesty) do swoich rozmówców. Stopień dopasowania językowego ma znaczenie. Wysoki stopień dopasowania (w granicach własnego repertuaru językowego) pomaga uzyskać aprobatę odbiorcy, zwiększa efektywność komunikacji i pomaga nadawcy zachować pozytywną tożsamość społeczną. Brak dopasowania łączy się natomiast z celowym podkreśleniem różnic pomiędzy rozmówcami. Strategia ta jest używana zwłaszcza wtedy, gdy w wyniku mobilizacji odmiennosc staje się wyznacznikiem tożsamości grupowej. Teoria akomodacji komunikacji odnosi się do relacji między językiem, kontekstem i tożsamością i w tym wymiarze wpisuje się w koncepcję żywotności etnolingwistycznej grup.

Według badaczy „[w]italność grupy etnolingwistycznej jest tym, co sprawia, że grupa w sytuacjach kontaktu z innymi grupami może zachowywać się jak odróżniający się i aktywny byt zbiorowy” (Giles, Bourhis, Taylor 1977: 308). Podstawowym założeniem teorii żywotności etnolingwistycznej jest więc istnienie dwukierunkowej zależności między tożsamością społeczną i zachowaniem językowym. Grupy o małej żywotności są silniej zagrożone, o dużej zaś mają większą szansę przetrwać, gdyż w sytuacji kontaktów międzygrupowych jej przedstawiciele będą się trzymać razem, a nie funkcjonować jako odrębne jednostki. Twórcy teorii żywotności etnolingwistycznej wyróżnili jej trzy podstawowe aspekty: status grupy (jej pozycja ekonomiczna, władza polityczna, prestiż językowy); demografię (bezwzględna liczba ludności, przyrost naturalny, koncentracja geograficzna) oraz wsparcie instytucjonalne (funkcjonowanie języka w mediach, edukacja, status prawny). Wszystkie te czynniki można uznać za obiektywne, a do ich badania nie potrzeba opinii osób identyfikujących się z grupą, a jedynie zestawienia i analizy dostępnych danych. Takie podejście do badania żywotności etnolingwistycznej szybko jednak okazało się niewystarczające, gdyż badacze zdali sobie sprawę, że witalność grupy zależy również od tego, jak postrzegają ją same należące do niej osoby.

W artykule *Subjective vitality questionnaire* Richard Bourhis, Howard Giles i Doreen Rosenthal (1981) zauważyli, że ta subiektywna żywotność odnosi się do postrzegania przez członków grupy ich własnej witalności językowej, która może pomóc wyjaśnić ich postawy wobec języka, praktyki i motywacje, a także wpływać na zachowania międzygrupowe. Grupa

może bowiem w specjalnie wyolbrzymić lub umniejszać obraz swojej żywotności, by osiągnąć pewien efekt. Subiektywna żywotność jest więc tworzona w relacji z innymi grupami. W pierwowzorze kwestionariusza subiektywnej etnolingwistycznej witalności pytano o wyobrażenie o pozycji, liczebności i znaczeniu grupy własnej i innych, o używanie i wagę języka w różnych domenach życia zbiorowego i publicznego, postrzeganie praktyk zbiorowych grupy i relacji międzygrupowych, a także o stosunek do grupy i jej wartości.

Martin Ehala, estoński językoznawca, którego wkład w rozwój teorii żywotności etnolingwistycznej jest nie do przecenienia, wykazał, że badanie subiektywnej witalności językowej jest istotniejsze, gdyż grupa może działać zbiorowo niezależnie od słabych wskaźników jej obiektywnej żywotności (Ehala 2010). Badacz zaproponował połączenie subiektywnych i obiektywnych wskaźników w badaniu żywotności etnolingwistycznej, wskazując, że subiektywne spojrzenie na żywotność kształtuje postawy grupy i strategie manifestowania przez nią zbiorowej tożsamości. Te są z kolei warunkowane przez obiektywnie odbierany stopień etnolingwistycznej żywotności grupy, tak więc sposób postrzegania żywotności etnolingwistycznej przez jedną generację wpływa na zachowania językowe kolejnych pokoleń. W swoim artykule z 2014 r. Ehala i badaczka estońsko-rosyjskiego bilingwizmu Anastassia Zabrodszkaja (2014) rozróżnili wspólnoty na „gorące” i „zimne”, wskazując, że stopień emocjonalnego przywiązania do grupy (wysoki/niski) wpływa na stopień jej mobilizacji (wysoki/niski). W grupach określanych jako „gorące”, żywotność opiera się na wzmacnianiu zbiorowych emocji, w „zimnych” natomiast żywotność jest konsekwencją racjonalnych decyzji grupy. Podejście to uzmysławia, że żywotność etnolingwistyczna grupy nie powinna być badana jedynie metodami ilościowymi. Aby móc wypowiedzieć się o witalności danej wspólnoty należy najpierw spróbować zrozumieć szeroki kontekst jej funkcjonowania: przeszłość, przeżyte traumy, relacje z grupą dominującą, ruchy społeczne i językowe.

Inny typ badań kwestionariuszowych, również będący dla nas inspiracją, stanowiło badanie żywotności językowej. Badanie takie zostało zaproponowane w międzynarodowym projekcie badawczym *European Language Diversity for All* (ELDIA), prowadzonym w latach 2010–2013 wśród dwunastu wielojęzycznych wspólnot językowych w Europie⁶. Badacze wychodzili od koncepcji badań żywotności etnolingwistycznej, jednak nie odnosili się w badaniach do tożsamości zbiorowej i wyobrażonej

⁶ Zob. więcej: <https://www.univie.ac.at/eldia-project/> [4 IV 2022].

żywołności badanych grup. W ramach badań został stworzony kwestionariusz *European Language Vitality Barometer* (EuLaViBar), składający się z pytań ukazujących praktyki i postawy osób w czterech obszarach: prawodawstwa (czy istnieją odpowiednie regulacje prawne wspierające wielojęzyczność i używanie języka mniejszościowego; czy ludzie wiedzą o tych prawach i z nich korzystają), edukacji (typy i poziomy edukacji, opinie ludzi o edukacji, ich postawy i odczucia), mediów (typy mediów, języki używane w mediach, miejsce dla mniejszości w mediach dominującej grupy, istnienie, dostępność i używanie mediów mniejszości) oraz praktyk językowych (jak języki są używane w komunikacji i interakcjach społecznych w różnych sytuacjach i z różnymi ludźmi). Na podstawie tych informacji obliczana była lingwistyczna żywołność danej grupy.

Tworzenie kwestionariusza żywołności (etno)lingwistycznej grup językowych w Polsce

Pierwszym wyzwaniem przy tworzeniu kwestionariusza żywołności (etno)lingwistycznej grup językowych w Polsce było odpowiedzenie sobie na pytanie, czy chcemy badać wyłącznie praktyki językowe osób posługujących się danym językiem bądź zamieszkujących w kręgu jego oddziaływania, czy też interesuje nas, czy i w jaki sposób tworzona jest zbiorowa tożsamość tych grup. Ponieważ w projekcie badawczym chcemy przeszedźić, w jaki sposób na procesy tożsamościowe grupy wpływają działania wokółjęzykowe, w tym proces kodyfikacji i standaryzacji tych języków, ale także zmiana dominującego dyskursu wielojęzyczności (Duchêne, Heller 2007), zdecydowaliśmy się na stworzenie nowego narzędzia badania żywołności (etno)lingwistycznej. Narzędzie to pozwoli nam zobaczyć, czy i w jakim sensie istnieje związek między praktykami językowymi (witalność językowa) a identyfikacją grupową (komponent „etno-” w teorii żywołności etnolingwistycznej). Innymi słowy, chcemy sprawdzić, co tworzy zbiorową tożsamość i jaki ma ona związek z językiem i działaniami wokół języka? Nasz kwestionariusz czerpie zarówno z klasycznych badań subiektywnej żywołności etnolingwistycznej, jak i z ilościowych badań dotyczących witalności językowej. Tak skonstruowane narzędzie służące badaniu ilościowemu jest na każdym etapie wspomagane przez badania jakościowe: obserwacje praktyk językowych i pogłębione wywiady z użytkownikami bądź potencjalnymi użytkownikami tych języków.

Badania jakościowe wokół kwestionariusza nie służą jedynie uzupełnieniu i pogłębieniu badań ilościowych. Na pierwszym etapie tworzenia ankiety badania terenowe pozwoliły nam przetestować stworzone właśnie narzędzie i sprawdzić, które pytania są źle bądź niejasno skonstruowane,

jakie wywołują reakcje, które tematy powtarzają się lub okazują się zbędne. Jak zakładaliśmy, największym wyzwaniem było nazwanie języków, które w oczach wielu naszych rozmówców nie są „językami”, bądź nie są formą inną od języka dominującego. Rozmowa o praktykach językowych osób przekonanych, że używając swojej odmiany, posługują się polszczyzną, wymagała od nas dużej wrażliwości, zaś w trakcie rozmów staraliśmy się nie narzucać terminologii. Kolejną trudnością była konieczność wyboru tylko jednego określenia dla języka funkcjonującego na danym terenie w wielu odmianach i pod wieloma różnymi nazwami. Na ile nam się to udało, okaże się przy analizie wyników badań ankietowych.

Kwestionariusz badania żywotności (etno)lingwistycznej obejmuje ponad 50 zamkniętych pytań poprzedzonych kilkoma pytaniami tzw. metryczki (wiek, płeć, wykształcenie, wielkość miejsca zamieszkania, wyznaczenie, sytuacja zawodowa), pozwalającymi usytuować odpowiadające osoby w szerszym kontekście. Do tych typowych punktów referencyjnych w badaniach ilościowych dodaliśmy dodatkowe pytanie o stopień i rodzaj zaangażowania osoby odpowiadającej w sprawy regionu, kultury i języka. Ta ostatnia kategoria pozwoli nam uniknąć zniekształcenia wyników statystycznych badań kwestionariuszowych prowadzonych wśród mniejszości językowych, w których zazwyczaj znaczną część odpowiadających stanowią osoby zaangażowane. Osoby te mają bowiem odbiegające od średniej praktyki językowe (zwłaszcza związane z używaniem tych języków w formie pisanej), inne nastawienie do języków, zaś ich odpowiedzi częściej w sposób mniej lub bardziej uświadomiony stanowią przełożenie pewnej wizji własnej społeczności i używanego przez nią języka. Skonfrontowanie odpowiedzi osób zaangażowanych i niezaangażowanych pozwoli nam zobaczyć, czy tak rzeczywiście jest. Co więcej, pozwoli nam to określić, na ile silna jest grupa aktywistów językowych, a także czy i w jaki sposób ich działanie przekłada się na praktyki i postawy językowe innych osób.

W kwestionariuszu zawarliśmy pytania dotyczące sześciu obszarów:

- tożsamość zbiorowa (subiektywne poczucie łączności z innymi osobami w regionie/mówiącymi tym samym językiem, wyznaczniki przynależności kulturowej, postrzeganie „innych” – w tym „innych językowo”);
- transmisja międzypokoleniowa języka kolateralnego; (szereg pytań, które pozwolą zrekonstruować jakimi językami i z kim posługiwali się przedstawiciele kolejnych pokoleń i kiedy transmisja języka została osłabiona lub przerwana);
- praktyki językowe (wraz z samooceną kompetencji językowych, domenami używania języka, interlokutorami, miejscami, w których

- używa się języka; uwzględnione zostały także praktyki piśmienne);
- postawy wobec języka kolateralnego (łącznie z przeżyтыми traumami językowymi, stosunkiem do języka i emocjami towarzyszącymi używaniu go);
- ideologie językowe (postrzeganiem stosowności używania języka przez różne osoby, w różnych miejscach; kwestie związane z rozróżnieniem na „język” i „dialekt”);
- postrzeganie statusu i ochrony języka.

Stworzenie ostatecznej wersji kwestionariusza etnolingwistycznej żywotności grup językowych w Polsce zajęło prawie rok prac zespołowych. W tym czasie powstało kilka kolejnych wersji, wciąż zmienianych i konfrontowanych z opiniami osób zamieszkujących w pięciu interesujących nas regionach. Ostateczna wersja ankiety będzie w formie papierowej dystrybuowana w badanych obszarach, a do pomocy przy jej dystrybucji chcemy wykorzystać znane nam osoby zamieszkujące na danym terenie, osoby istotne dla lokalnego życia zbiorowego (przedstawiciele administracji lokalnej, nauczyciele i nauczycielki, aktywiści i aktywistki językowe). Planujemy również rozdawać ankietę podczas badań terenowych. Zdajemy sobie sprawę z tego, że dla wielu osób, których odpowiedzi są dla nas cenne, wypełnienie długiej ankiety może być trudne, dlatego część ankiet zamierzamy uzupełniać wspólnie z osobami odpowiadającymi, zadając pytania z ankiety w formie ustnej i wprowadzając do kwestionariusza podane przez rozmówców i rozmówczynie pytania.

Podsumowanie

Badanie żywotności etnolingwistycznej grup posługujących się językami kolateralnymi w Polsce pozwoli sprawdzić, jaki jest stan zachowania i używania tych odmian językowych. Porównanie wyników badań prowadzonych na różnych obszarach umożliwi także wysunięcie dalszych wniosków dotyczących sprzyjających warunków zachowania danego języka jako środka komunikacji wewnątrzgrupowej. Szczególnie interesujące będzie dla nas zestawienie otrzymanych wyników z równolegle prowadzonymi badaniami jakościowymi poświęconymi działaniom wokółjęzykowym, ich ideologicznym wymiarom oraz ich wpływowi na tworzenie wyobrażonej wspólnoty językowej (Anderson 1997). Niezależnie od obiektywnych czynników odróżniających poszczególne języki kolateralne od języka dominującego (np. cech systemu językowego), to właśnie tworzone wokół języków ideologie i ich zmiany decydują ostatecznie o akceptacji bądź niezgodzie na oficjalizację statusu poszczególnych odmian językowych

(por. Siatkowska 2004: 246). Oficjalizacja statusu ma zaś często decydujący wpływ na umożliwienie wsparcia przekazu międzypokoleniowego, a więc *de facto* przetrwanie i rozwój danej odmiany językowej. Choć wiele z działań służących utrzymaniu różnorodności językowej w Europie koncentruje się na odmianach oficjalnie określanych jako języki, również formy trudniejsze do sklasyfikowania, sporne i pograniczne, stanowią o bogactwie kulturowym tego kontynentu i zasługują na uwagę badaczy i zainteresowanie prawodawców. Podjęte przez nas dotychczas prace nad przygotowaniem kwestionariusza żywotności etnolingwistycznej pokazują, jak trudnym wyzwaniem jest stworzenie narzędzia badawczego wrażliwego na niuanse społeczne i ideologiczne w badaniach nad postawami wobec języków o niedookreślonym statusie. Mamy nadzieję, że towarzyszące naszemu projektowi działania popularyzatorskie pozwolą rzucić światło także na rzadko dostrzeganą różnorodność językową współczesnej Polski, kraju powszechnie uznawanego za monoetniczny i monolingwalny.

Bibliografia

- Adler, A. (2021). Language, or dialect, that is the question. How attitudes affect language statistics using the example of Low German. *Languages*, 6 (1), 1–26.
- Anderson, B. (1997). *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu* (przeł. S. Amsterdamski). Kraków – Warszawa: Wydawnictwo „Znak”, Fundacja im. Stefana Batorego.
- Appadurai, A. (2009). *Strach przed mniejszościami. Esej o geografii gniewu* (przeł. M. Bucholc). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Barth, F. (2004). Grupy i granice etniczne: społeczna organizacja różnic kulturowych (przeł. M. Głowacka–Grajper). W: M. Kempny, E. Nowicka (red.), *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej. Kontynuacje*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 348–377.
- Blommaert, J.; Verschueren, J. (1998). *Debating diversity: Analysing the discourse of tolerance*. London: Routledge.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power* (przeł. G. Raymond, M. Adamson). London: Polity Press.
- Bourhis, R.Y.; Giles, H.; Rosenthal, D. (1981). Notes on the construction of a 'subjective vitality questionnaire' for ethnolinguistic groups. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 2 (2), 145–155.
- Chambers, J.; Trudgill, P. (1998). *Dialectology*, 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Czesak, A. (2015). *Współczesne teksty śląskie na tle procesów językotwórczych i standaryzacyjnych współczesnej Słowiańszczyzny*. Kraków: Księgarnia Akademicka.

- Dołowy-Rybińska, N.; Mętrak, M. (w druku). Ideological debates around the script of contested languages. The case of Kashubian and Silesian in Poland, *Journal of Multilingual and Multicultural Development*.
- Dołowy-Rybińska, N. (2017). „Nikt za nas tego nie zrobi”. *Praktyki językowe i kulturowe młodych aktywistów mniejszości językowych Europy*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Duchêne, A.; Heller, M. (red.). (2007). *Discourses of endangerment: Ideology and interest in the defense of languages*. London: Bloomsbury Publishing.
- Ehala, M. (2010). Ethnolinguistic vitality and intergroup processes. *Multilingua*, 29 (2), 203–221.
- Ehala, M.; Zabrodskaja, A. (2014). Hot and cold ethnicities in the Baltic states, *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 35 (1), 76–95.
- Giles, H.; Bourhis, R.Y.; Taylor, D.M. (1977). Towards a theory of language in ethnic group relations. W: Giles, H. (red.). *Language, ethnicity and intergroup relations*. London: Academic Press, 307–348.
- Giles, H.; Coupland, J.; Coupland, N. (1991). Accommodation Theory: Communication, Context, and Consequence. W: Giles, H.; Coupland, J.; Coupland, N. (red.). *Contexts of Accommodation*. New York: Cambridge University Press.
- Gooskens, C. (2007). The contribution of linguistic factors to the intelligibility of closely related languages, *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 28 (6), 445–467.
- Hansen, H.H. (2009). FUEN – 60 years of dedication for the minorities of Europe. W: *Jubilee brochure 60 years FUEN*, Flensburg: Federal Union of European Nationalities (FUEN), 4–7.
- Haugen, E. (1966). Dialect, Language, Nation. *American Anthropologist* 68, 922–935.
- Jaroszewicz, H. (2019). Krytyka prób emancypacji śląszczyzny. Płaszczyzna prawno-ustrojowa, społeczno-polityczna i personalna. *Slavica Wratislaviensia*, 169, 137–166.
- Kamusella, T. (2016). The History of the Normative Opposition of ‘Language versus Dialect’: From Its Graeco-Latin Origin to Central Europe’s Ethnolinguistic Nation-States. *Colloquia Humanistica*, 5, 189–198.
- Kloss, H. (1967). “Abstand Languages” and “Ausbau Languages”. *Anthropological Linguistics*, 9, 29–41.
- Martin-Jones, M.; Blackledge, A.; Creese, A. (red.), *The Routledge handbook of multilingualism*. London and New York: Routledge.
- Mętrak, M. (2018). The dilemmas of a gardener: discussing the arguments against language revitalisation, *Adeptus*, 11, 1–14.
- Mętrak, M. (2021). Jak mówić o emancypujących się etnolektach?, W: Osowski, B.; Kobus, J.; Michalska-Górecka, P.; Piotrowska-Wojaczyk, A. (red.). *Język w regionie, region w języku 4*. Poznań: Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, 195–213.

- Olko, J.; Hansen, K.; Wypych, M.; Kuzawińska, O.; Bańdur, M. (2020). From discouragement to self-empowerment. Insights from an ethnolinguistic vitality survey among the Kashubs in Poland. *PLoS ONE*, 15(8).
- Polański, K. (red.). 2003. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich.
- Schieffelin, B.; Woolard, K.; Kroskrity, P. (red.). (1998). *Language ideologies: Practice and theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Siatkowska, E. (2000). *Studia łęczycznawcze*. Warszawa: Komisja Nauki Wydziału Polonistyki UW.
- Siatkowska, E. M. (2004). *Szkice z dziejów literackich języków słowiańskich*. Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Skóra, A. (2021). The language problem of minorities in a homogeneous state. Comments on the example of the legal status of the Silesian, Kashubian and Wymysorys languages in Poland. *Studia Prawnoustrojowe*, 54, 551–570.
- Stęplewski, A. (2019). *Semioza pisma. Cyrylica i łacinka w serbskim i chorwackim dyskursie narodowym na tle słowiańskim*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Tajfel, H. (1978). The Psychological Structure of Intergroup Relations. W: Tajfel, H. (red.), *Differentiation Between Social Groups*, New York: European Monographs in Social Psychology, Academic Press, 27–100.
- Tamburelli, M. (2021). Contested languages and the denial of linguistic rights in the 21st century. W: Tamburelli M.; Tosco, M. (red.). *Contested Languages: The Hidden Multilingualism of Europe. Studies in World Language Problems*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 21–39.
- Tamburelli, M., Tosco, M. (2021). What are contested languages and why should linguists care? W: Tamburelli M.; Tosco, M. (red.), *Contested Languages: The Hidden Multilingualism of Europe. Studies in World Language Problems*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–16.
- Trudgill, P. (1992). *Ausbau* sociolinguistics and the perception of language status in contemporary Europe. *International Journal of Applied Linguistic*, 2(2), 167–177.
- Wicherkiewicz, T. (2014). *Regionalne języki kolateralne Europy – porównawcze studia przypadku z polityki językowej*. Poznań: Wydawnictwo Rys.

Akty prawne:

- Europejska Karta języków regionalnych lub mniejszościowych, sporządzona w Strasburgu dnia 5 listopada 1992 r.*, Dz.U. 2009 nr 137 poz. 1121
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej*
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*, Dz.U. 2005 nr 17 poz. 141
- Ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim*, Dz.U. 1999 nr 90 poz. 999.

Methodological and theoretical challenges of ethnolinguistic vitality research of the groups using collateral languages in Poland

Summary

This paper presents and discusses the most important methodological challenges of the project “Linguistic diversity in Poland: collateral languages, language-oriented activities, and conceptualization of collective identity” (2021–2026), funded by the National Science Center. These challenges are related to the contestability of the languages studied in the project. It is based on the differentiation between what a “language” is and what a “dialect” is. In the Polish and European acts, linguistic diversity is fully recognized only with regard to those linguistic varieties which are considered independent languages. At the same time, all remaining forms are not taken into consideration. Such subordinate status of different varieties of languages spoken in Poland influences their speakers’ language practices and attitudes. The theory of ethnolinguistic vitality presented in this article is discussed in connection with the situation of five groups that are the objects of this research, namely: Kashubs, Mazurians, Podhalanians, Podlachians, and Silesians.

Nicole Dołowy-Rybińska, kulturoznawczyni, socjolingwistka, profesor w Instytucie Sławistyki Polskiej Akademii Nauk. Jej badania dotyczą metod rewitalizacji i zachowania języków mniejszościowych w Europie, aktywizmu językowego, wielojęzyczności i wielokulturowości. Prowadzi badania terenowe na Kaszubach, na Łużycach, w Bretanii i w Walii.

e-mail: nicole.dolowy-rybinska@ispan.waw.pl

Maciej Mętrak, bohemista, adiunkt w Instytucie Sławistyki Polskiej Akademii Nauk. Do jego głównych zainteresowań naukowych, obok zagadnień związanych z kulturą i językiem Czech, należą mniejszości językowe i etniczne, zwłaszcza na pograniczach słowiańsko-niemieckich.

e-mail: maciej.mettrak@ispan.waw.pl

Finansowanie

Artykuł powstał w ramach grantu NCN SONATA BIS (2020/38/E/HS2/00006) „Różnorodność językowa w Polsce: języki kolateralne, działania na rzecz języków i konceptualizacja tożsamości zbiorowej”, kierowanego przez dr hab. Nicole Dołowy-Rybińską, prof. IS PAN.